

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-1-42>

Віталіна ДЕНИСЕНКО,

orcid.org/0000-0002-4918-5830

*старший викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) denisenko_vitalina@ukr.net*

Ірина ГЛАДУШ,

orcid.org/0000-0003-0917-7665

*викладач кафедри філології та перекладу
Київського національного університету технологій та дизайну
(Київ, Україна) irina_gladush@ukr.net*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Україна – незалежна держава з яскравим історичним минулим, багатою культурою та розвинутою освітньою сферою. У статті визначено основне нормативно-правове забезпечення, яке посприє подальшому розвитку освіти в категорії навчання під час особливих умов (поширення коронавірусної хвороби COVID-19, вторгнення Російської Федерації на територію України) та інклюзивного навчання.

Право на освіту є одним із фундаментальних прав, яке закріплене у різноманітних законодавчих актах, конвенціях, міжнародних договорах, тобто дане право повинно бути, незважаючи на виникнення різних обставин. З настанням вищезазначених ускладнень учасники освітнього процесу втратили розуміння алгоритму дій щодо навчання, адже наявні недоліки нормативно-правового забезпечення. Галузь освіти прагне адаптуватися до нових умов, спираючись на сучасне законодавство та світові стандарти. Пріоритетним завданням майбутнього є модернізація освіти відповідно сучасних міжнародних вимог.

Аналіз досліджень в цій сфері дозволив виявити певну законодавчу проблематику, яка негативно впливає на подальший розвиток освіти в Україні та знижує ефективність фінансування щодо цієї сфери. На основі наведених прикладів в статті та запропонованих рішень можна запобігти виникненню прогалин у законодавстві, забезпечити відповідне отримання знань та навичок. Належне нормативно-правове забезпечення є передумовою успішного розвитку в сфері освіти та фундаментом подальшого співробітництва з іншими країнами світу для отримання та використання міжнародного досвіду. Визначено роль Міністерства освіти і науки у формуванні методичних рекомендацій та навчальних програм. Коротко висвітлені особливості інклюзивного та дистанційного навчання, їх результати, недоліки та запропоновано введення доповнень до нормативно-правових актів стосовно вищезазначених видів освіти.

Ключові слова: *освіта, інклюзивне навчання, законодавство, розвиток, фінансування.*

Vitalina DENYSENKO,

orcid.org/0000-0002-4918-5830

*Senior Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) denisenko_vitalina@ukr.net*

Iryna GLADUSH,

orcid.org/0000-0003-0917-7665

*Lecturer at the Department of Philology and Translation
Kyiv National University of Technologies and Design
(Kyiv, Ukraine) irina_gladush@ukr.net*

REGULATORY AND LEGAL ENSURING OF EDUCATION DEVELOPMENT IN UKRAINE

Ukraine is an independent state with a bright historical past, a rich culture and a developed educational sphere. The article defines the main regulatory and legal ensuring that will contribute to the further development of education in the category of education during special conditions (the spread of the coronavirus disease COVID-19, the invasion of the Russian Federation into the territory of Ukraine) and inclusive education.

The right to education is one of the fundamental rights, which is enshrined in various legislative acts, conventions, and international treaties, that is, this right must exist, despite the occurrence of various circumstances. With the onset of the

above-mentioned complications, the participants of the educational process lost their understanding of the algorithm of actions related to education, because there are shortcomings in the regulatory and legal support. The education industry strives to adapt to new conditions, relying on modern legislation and world standards. The priority task of the future is the modernization of education in accordance with modern international requirements.

The analysis of research in this area made it possible to identify certain legislative issues that negatively affect the further development of education in Ukraine and reduce the effectiveness of funding in this area. On the basis of the examples given in the article and the proposed solutions, it is possible to prevent the occurrence of gaps in the legislation, to ensure the appropriate acquisition of knowledge and skills. Adequate regulatory and legal support is a prerequisite for successful development in the field of education and the foundation for further cooperation with other countries of the world for obtaining and using international experience. The role of the Ministry of Education and Science in the formation of methodological recommendations and educational programs is determined. The features of inclusive and distance education, their results, shortcomings are briefly highlighted, and the introduction of additions to the normative legal acts regarding the above-mentioned types of education is proposed.

Key words: education, inclusive education, legislation, development, financing.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення залишаються актуальними питання про цілі, завдання та розвиток освіти, адже в Україні періодично діє форма дистанційного навчання у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби COVID-19 та вторгненням Російської Федерації на територію незалежної України. Наразі багато освітніх закладів вищої та середньої освіти продовжують дистанційне навчання, виконуючи певні установки, які суперечать нормативній базі. Додатковою проблемою є збільшення людей з особливими потребами, тобто постає важливе питання про удосконалення організації інклюзивного навчання, що посприє розвитку всієї освіти загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття ґрунтується на положеннях Конституції України, Закону України «Про освіту», Закону України "Про дошкільну освіту", Закону України «Про фахову передвищу освіту», Закону України «Про вищу освіту», Указу Президента України "Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні", Указу Президента України "Про Національну доктрину розвитку освіти" та інших нормативно-правових актів. Вагому роль відіграють праці таких науковців, як Т. С. Томаля, О. А. Дубасенюк, В. Ю. Биков, А. Ю. Іщенко, Т. С. Яровенко, В. П. Андрущенко, І. Д. Бех, Л. Д. Березівська, А. О. Омельченко, А. П. Джурило, І. І. Драч, В. В. Осадчий та інші.

З усією успішністю виконаних досліджень окремі аспекти нормативно-правового регулювання галузі освіти залишилися поза увагою науковців. Наприклад, відсутні дослідження поглибленого аналізу нормативно-правового забезпечення під час дистанційного навчання. Недостатньо окреслено законодавчу базу інклюзивної освіти.

Формулювання мети статті. Виходячи з цих міркувань, мета даної статті полягає в тому, щоб розглянути достатність законодавчої бази, цілі, завдання та мету окремих нормативно-правових

актів, які регламентують якісний розвиток освіти при обставинах, які виникли в теперішньому часі. Досить важливо не збільшення кількості нормативно-правових актів, а поліпшення їх змісту та завдань.

Виклад основного матеріалу. Галузь освіти відіграє одну з провідних ролей в забезпеченні безперервного функціонування держави. Зарубіжний досвід переконливо свідчить, що успішному розвитку освіти сприяють передусім державна політика й законодавча база, що передбачають відповідальність держави, підприємців, територіальних громад і громадських організацій за підтримку професійного і особистісного розвитку громадян, визначають порядок фінансування цієї діяльності. Плодом освіти прийнято вважати висококваліфікованих працівників різних галузей, адже це підкреслює те, що розвиток освіти в Україні відбувається і дає позитивні результати. У нормативно-правових документах щодо освіти вказується на актуальність постійного оновлення змісту та організації навчально-виховного процесу, відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень. Передбачається створення умов для особистісного розвитку і творчої самореалізації кожного громадянина, інтеграції України в європейський та світовий простір, завдяки чому можна досягти вагомих успіхів і в інших євроінтеграційних процесах.

Однією з важливих умов успішних перетворень та подальшого розвитку у даній сфері є свідома підтримка з боку суспільства. Тому стратегічне планування і практична реалізація державної освітньої політики має спиратися на достовірне знання того, як до неї ставляться учасники освітнього процесу і широкі верстви населення. Вагомою є також упевненість людей у потребі здійснення реформ з метою підвищення конкурентоспроможності української освіти в сучасному цифровому світі.

Загалом стратегічними пріоритетними завданнями реформування системи освіти в Україні є:

– побудова національної системи освіти, формування освіченої творчої особи, забезпечення пріоритетного розвитку людини;

– функціонування і розвиток національної системи освіти на основі принципів гуманізму, демократії, пріоритетності суспільних і духовних цінностей;

– вихід системи освіти в Україні на рівень систем освіти розвинених країн світу шляхом корінного реформування його концептуальних, структурних і організаційних систем (Чернікова, 2015: 199-203).

Тому розглянемо нормативну базу згідно проблематики. Слід зазначити, що основу нормативної бази в галузі освіти становить Закон України «Про освіту», який регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Згідно зазначеного нормативно-правового акту, освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (Закон України «Про освіту», 2022).

Вищезазначений документ створює фундамент для застосування правових норм у сфері освіти. Розглянемо більш детально два види освіти, а саме інклюзивне та дистанційне навчання, та їх законодавче закріплення.

Висвітлимо питання щодо інклюзивної освіти – це процес, який поєднує особистісно-орієнтовані методи навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності людей з особливими освітніми потребами, для отримання певних знань та якісної організації їх

перебування в навчальних закладах. Метою інклюзивного навчання є соціалізація осіб з особливими потребами. Законодавче закріплення прав людини і надання відповідних гарантій у нормативних документах більшості європейських країн призвело до створення якісної інклюзивної освіти. До міжнародних нормативних документів, які є основою розвитку інклюзивної освіти відносяться:

1. Всесвітня декларація прав людини – 1948 р.

2. Декларація про права дитини – 1959 р.

3. Конвенція про права дитини – 1989 р.

4. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів – 1993 р.

5. Саламанська декларація – 1994 р.

Щодо реформування правового забезпечення інклюзивної освіти в Україні, то воно відбувається постійно у зв'язку з прийняттям низки законів, прикладом є Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання» від 5 червня 2014 р. № 1324-УП, яким внесено зміни до Закону України «Про дошкільну освіту» щодо можливості створення у складі дошкільних навчальних закладів спеціальних та інклюзивних груп, до Закону України «Про загальну середню освіту», які унеможливають дискримінацію осіб з особливостями інтелектуального, соціального і фізичного розвитку та надають додаткові соціальні гарантії відповідним категоріям учнів (Закон України «Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання», 2014).

Також слід виокремити важливі норми Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р., що вводять поняття особи з особливими освітніми потребами, під яким пропонується розуміти осіб з інвалідністю, які потребують додаткової підтримки для забезпечення здобуття вищої освіти (Закон України «Про вищу освіту», 2022).

Основний Закон - Конституція України тлумачить, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Але все-таки перед багатьма громадянами України постає низка бар'єрів у реалізації своїх прав, отриманні вільного доступу до публічних послуг та повноцінної участі у освітньому процесі та суспільному житті. Дані перешкоди наявні у різних сферах, але провідну роль займає сфера освіти, адже від неї залежить самореалізація особи та її майбутнє.

З метою створення безперешкодного середовища для всіх груп населення, забезпечення рівних можливостей кожній людині реалізовувати свої права, отримувати послуги на рівні з іншими шляхом інтегрування фізичної, інформаційної, цифрової,

соціальної та громадянської, економічної та освітньої безбар'єрності до всіх сфер державної політики, 14.04.2021 року Кабінет Міністрів України схвалив Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Одним з очікуваних результатів від дії даного документу є підтримка рівних можливостей та вільний доступ до освіти стосовно всіх категорій осіб.

Поступово розвивається і вдосконалюється нормативно-правова база, орієнтована на впровадження інклюзивного навчання. Сьогодні відповідні положення містяться:

1. Закон України «Про освіту» (стаття 37);
2. Закон України «Про дошкільну освіту» (стаття 33);
3. Закон України «Про загальну середню освіту» (стаття 21);
4. Закон України «Про професійно-технічну освіту» (стаття 42);
5. Закон України «Про вищу освіту» (стаття 3).

Відповідні положення також внесено до законів України «Про охорону дитинства» (стаття 7) та «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (статті 4, 22) (Томалія, 2014: 310-311).

Міністерство освіти і науки України постійно вдосконалює нормативно-правові акти певними пунктами:

- розробляє порядок відкриття та комплектування інклюзивних груп для людей з особливими освітніми потребами в різних навчальних закладах;
- розробляються певні методичні рекомендації з організації діяльності інклюзивних груп у навчальних закладах;
- покращуються умови навчання людей з особливими потребами, підбираються індивідуальні програми;
- врегульовуються умови оплати праці задіяних фахівців.

Проте, незважаючи на покращення законодавчої бази із запровадження інклюзивної освіти й певні досягнення на даному шляху, є чимало перешкод для її подальшого якісного розвитку. Головним негативним чинником є відсутність нормативно-правових актів, які б закріплювали відповідні вимоги до навчальних закладів щодо дотримання важливих правил (наявність спеціального обладнання, літератури для осіб з особливими потребами) та недостатність фінансування даної освіти. Недосконалість навчальних програм, закріплених Міністерством освіти та науки України, які рекомендуються для освіти дітей з особливими потребами в навчальних закладах. На сучасному етапі навчальні програми затверджені Міністерством освіти і науки України, передбачені виключно для дітей, які навчаються на

засадах інклюзії, тоді як для дітей індивідуальної форми навчання спеціальних навчальних програм не передбачено, тобто індивідуальний підхід до освітніх потреб дитини з неповноправністю в умовах загальноосвітньої школи фактично відсутній. Серед затверджених навчальних програм наявні:

1. для дітей з порушенням зору;
2. для дітей з порушенням інтелектуального розвитку;
3. для дітей з порушеннями слуху;
4. для дітей з помірною розумовою відсталістю;
5. для дітей з тяжкими порушеннями мовлення;
6. для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату.

На жаль, програми для дітей з іншими особливостями, такими як гіперактивний розлад з дефіцитом уваги, розлади спектру аутизму, та комплексними порушеннями відсутні. Тобто ще одним недоліком нормативно-правового забезпечення освіти виступає незакінчене формування нормативних актів, яке гальмує процес розвитку (Козак, Фаласеніди, 2015: 40-43).

Тому потрібно продовжувати законодавче оформлення цієї системи навчання, формувати відповідну взаємодію, де певний нормативний акт будуть спільно готуватимуть представники всіх відповідальних відомств з метою розвитку освіти.

Щодо нормативно-правового забезпечення розвитку освіти під час дистанційного навчання, то можна зазначити, що нормативна база застаріла. Поняття «дистанційної освіти» розкриває такий нормативний документ як «Положення про дистанційне навчання» (2013). Даний документ розрізняє поняття «дистанційне навчання» та «технології дистанційного навчання», які можна використовувати для забезпечення навчання в різних формах.

Уперше законодавчо можливість дистанційного навчання була закріплена в Програмі розвитку системи дистанційного навчання 2004–2006 рр. (постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2003 р. № 1494). На виконання програми було розроблене перше Положення про дистанційне навчання, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України від 21 січня 2004 № 40. З вдосконаленням технологій у 2013 році було розроблено нове Положення про дистанційне навчання.

Положення про дистанційну освіту та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні регулюють права та обов'язки учасників навчального процесу. Як визначено в наказі Міністерства освіти і науки України від 25 квітня 2013 р. № 466 «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», дистанційне навчання – це індивідуалізований процес набуття знань, умінь, навичок

і способів пізнавальної діяльності людини, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників навчального процесу у спеціалізованому середовищі, яке функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій (Наказ МОН «Про затвердження Положення про дистанційне навчання», 2020).

Під час поширення коронавірусної хвороби COVID-19 на території України Міністерством освіти і науки України було затверджено досить важливе Положення щодо особливостей організації освітнього процесу під час карантину, де було зазначено, що на період карантину керівники закладів фахової передвищої освіти, що належать до сфери управління МОН, зобов'язані забезпечити організацію освітнього процесу шляхом використання технологій дистанційного навчання, неухильно дотримуючись при цьому положень чинного законодавства.

17.08.2021 року Міністерством освіти і науки України було підготовлено певні методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу, а саме у формі дистанційного навчання в поза-шкільній освіті.

Законодавча база щодо дистанційного навчання є застарілою, оскільки немає оновленої інформації, які стосуються вимог для проведення занять після повномасштабного вторгнення на територію України. Для успішного розвитку освіти в будь-яких умовах потрібно мати сталу нормативно-правову базу, а саме закріпити алгоритм дій для проведення занять з метою налагодження психологічного стану здобувачів освіти та передачі знань під час виникнення можливих ускладнених обставин в країні.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у даному напрямку. Узагальнюючи аналіз нормативно-правової бази з точки зору впровадження інклюзивної освіти та дистанційного навчання, можна сказати, що вона потребує вдосконалення. Треба зазначити, що офіційні документи в галузі освіти не містять певних важливих аспектів для успішного функціонування та підтримки з боку суспільства. Перспектива подальшого розвитку полягає в отриманні зарубіжного досвіду та формуванні більш розширеної якісної законодавчої бази шляхом затвердження нових нормативно-правових актів та удосконалення вже існуючих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Чернікова Л.Ф. Розвиток освіти в сучасній Україні: освітньо-правовий аспект. Вопросы духовной культуры. 2015. № 49. С. 199–203.
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 5 лип. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
3. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання : Закон України від 05.06.2014 р. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 12 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
5. Томаля Т.С. Нормативно-правове забезпечення розвитку інклюзивної освіти в Україні. Вісник Хмельницького національного університету. 2018. № 4. С. 310–311.
6. Козак М.Я., Фаласеніди Т.М. Нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти в Україні. Імідж сучасного педагога. 2015. № 3 (152). С. 40–43.
7. Про затвердження Положення про дистанційне навчання : Наказ МОН України від 25.04.2013 р. № 466 : станом на 16 жовт. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>.

REFERENCES

1. Chernikova L. F. Rozvytok osvity v suchasni Ukraini: osvitno-pravovyi aspekt [Development of Education in Modern Ukraine: Educational and Legal Aspect]. Voprosy dukhovnoi kultury [Questions of spiritual culture]. No 49. P. 199–203. [in Ukrainian].
2. Pro osvitu : Zakon Ukrainy [On education: law of Ukraine] vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII : stanom na 5 lyp. 2022 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>. [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy pro osvitu shchodo orhanizatsii inkluzyvnoho navchannia : Zakon Ukrainy [On making changes to some laws of Ukraine on education regarding the organization of inclusive education: Law of Ukraine] vid 05.06.2014 r. № 1324-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text>. [in Ukrainian].
4. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrainy [On higher education: law of Ukraine] of 01.07.2014 no. 1556-VII : as of 12 May 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>. [in Ukrainian].
5. Tomalia T. S. Normatyvno-pravove zabezpechennia inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal support for the development of inclusive education in Ukraine]. Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu [Bulletin of the Khmelnytskyi National University]. 2018. No 4. P. 310–311.
6. Kozak M. Ya., Falasenyidi T. M. Normatyvno-pravove zabezpechennia inkluzyvnoi osvity v Ukraini [Regulatory and legal provision of inclusive education in Ukraine]. Imidzh suchasnoho pedahoha [The image of a modern teacher]. 2015. No 3 (152). P. 40–43. [in Ukrainian].
7. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro dystantsiine navchannia : Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy [On the approval of the Regulation on distance learning: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine] of 25.04.2013 no. 466 : as of 16 October 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0703-13#Text>. [in Ukrainian].